

Az emberi tudatból visszatükröződő pszichikai jelenségek egyes azonosításelméleti kérdéseiről

Czebe András

Széchenyi István Egyetem

Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Tanszék

e-mail: czebe.andras@sze.hu

Absztrakt

A bizonyítási eljárás elmélete és gyakorlata a büntetőeljárás fejlődése során számos változáson ment keresztül, amelynek következtében a bűncselekmény más-más jelenségei kerültek a középpontba. A természettudományos ismeretek bővülésével, az interdiszciplináris gondolkodás térhódításával a pszichikai jelenségek szerepe lényegesen megváltozott. Az egyes fejlődési stádiumokban szinte kizárólagos bizonyítékforrásból csupán az egyik – vitatott értékű – bizonyítékforrás lett. Az empirikus tudományok szakadatlan fejlődése viszont újra és újra, így napjainkban is felveti a tárgyi bizonyítékok prioritásának kérdéskörét. Minthogy a corpus delicti súlyának meghatározása csupán a formális bizonyítás elvéhez való visszatérést jelentené, a problematika helyes megoldása a bűnjelenségek vizsgálatának és értékelésének egységes tudományos alapokra helyezésében rejlik. E folyamat ugyan kezdetlegesen, de megfigyelhető a kriminalisztikai azonosítás szerteágazó rendszerében, amelyben a dialektikus materializmus ismeretelmélete teremt konszenzust. Jelen tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

Kulcsszavak: azonosítás, bizonyítás, bűnjel, ismeretelmélet, kriminalisztika

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

A kriminalisztika a bünfelderítés tudománya, amelynek végcélja az igazságszolgáltatás eredményességének előremozdítása, a bűnözés felszámolása.

„E cél elérése érdekében a kriminalisztika a tételes jog által meghatározott keretekben olyan módszereket és eljárásokat tanulmányoz, dolgoz ki, amelyeknek segítségével a készülő és már elkövetett bűncselekmények felderíthetők, bizonyíthatók, elkövetőjük megállapítható és felelősségre vonható.”¹

---

¹ VISKI LÁSZLÓ: A kriminalisztika rendszeréről, in *Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értésítője*, 1960/1. szám, 94.

A büntetőjogszabályokra való felépülés és azok szolgálata azonban mégsem teszi lehetővé, hogy a kriminalisztikára csupán a bűnügyi tudományok egyik ágaként, közelebről a büntető eljárásjog segédtudományaként tekintsünk, ti. „*a társadalomtudományok osztályozásánál figyelembe kell venni azt is, hogy a természettudományok és társadalomtudományok elhatárolása több tudomány esetében viszonylagos.*”² Ebből következően a kriminalisztika a tudományok rendszerében „*a természet- és társadalomtudományok egyik összekötő, közvetítő láncszemeként helyezkedik el.*”³

A kriminalisztikai materiával szemben támasztott követelmény a következő: valamely múltbéli cselekmény rekonstruálható, sőt bizonyítható legyen bármikor a jövőben. A kriminalisztika ezen alapvető feladatát a bűncselekmény következményeképpen létrejött jelenségek észlelése, rögzítése és helyes értékelése révén képes megoldani; így

„*az emberek tudatában megrögződött emlékképekből, mint pszichikai jelenségekből, s az anyagi világ tárgyaiban bekövetkezett változásokból, mint fizikai jelenségekből szerez meggyőződést az elkövetett bűncselekményről.*”⁴

A történeti tényállás helyes megállapítása azonban megköveteli, hogy az eljáró hatóság e jelenségek észlelésén túlmenően azokat „*a logika törvényei szerint rendszerezze, állapítsa meg való összefüggéseiket, válassza el a véletlen, a közömbös, a felesleges, a kétes adatokat a szilárd, megbízhatóan rögzített tényektől.*”⁵ Ezen összefüggések felismerése, továbbá helytállóságuk bizonyítása „*felmérhetetlen értékű közreműködést jelent a büntetőeljárás alapvető célkitűzéseinek a megvalósításában.*”⁶

2. A BŰN JELENSÉGEI

A múltban zajlott cselekmény megismerése az objektív valóság visszatükröződési folyamata. A kriminalisztikai azonosítás során ezért kiemelkedő szerepet tulajdoníthatunk a bűncselekmény fizikai és pszichikai jelenségeinek egyaránt. Ti.

---

² FOGARASI BÉLA: A tudományok osztályozásának elméleti és gyakorlati kérdései, in SZABÓ IMRE (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei*, V. kötet/1-4. szám, 1954, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 16.

³ VISKI: *i. m.* 94.

⁴ KATONA GÉZA: *A nyomok azonosítási vizsgálata a büntetőeljárásban*, 1965, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 77.

⁵ ALAPY GYULA: Az azonososság és azonosítás néhány elméleti kérdése a kriminalisztikában, in *Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője*, 1930/2-3. szám, 264.

⁶ KATONA: *i. m.* 4.

„az azonosítandó személy vagy tárgy valamely személy emlékezetében, vagy pedig valamilyen anyagi változásban rögzítődve tükröződik. Ennek megfelelően, míg az észleléssel kapcsolatos emlékezeti kép azonosításának problémái a kriminalisztikai taktika, az anyagi visszatükröződés alapján történő azonosítás a krimináltechnika kutatási körébe tartozik.”⁷

E kategorizálás alapját azon római perjogi felfogás képezi, amely „*a büntetteket következményeiknek fizikai vagy pszichikai jelenségekben testet öltő visszatükröződései szerint csoportosította.*”⁸ Jogfejlődésünk sajátosságából adódóan azonban e területen is a „*terminológia teljes zűrzavara*”⁹ uralkodik.

A bűnjel kifejezés mögött rejlő valódi jelentéstartalom a perbeli bizonyítás fejlődéstörténetével együttesen vizsgálva érthető meg.

A bizonyítás ugyanis a büntetőeljárás központi része, amelynek gerincét processzuális értelemben a bizonyító és a bizonyítandó tények között rejlő okozati kapcsolat képezi.¹⁰ Egy tény ugyanis azért szorul bizonyításra, mert a büntetőjog szempontjából mérvadó, míg akkor válik bizonyító tényé, ha a döntésre jogosult hatóság a közöttük lévő okozati kapcsolatot valóságosnak fogadja el.¹¹ A bizonyítási ok megállapítása így lehetővé teszi, hogy a történeti tényállást valamely absztrakt törvényi tényállás keretei közé illesszük.¹²

A bizonyításnak e tartalmi és formai elemeit azonban eltérő fejlődési ütem jellemezi. Korábbi perjogi rendszereink maradványai ugyanis még a formális megszüntetésük ellenére is képesek a tételesjogban, avagy a jogalkalmazók jogtudatában tovább élni.¹³ A túlélő forma tehetetlenségi ereje pedig a „*régi jogi és tudati*

---

⁷ HAUZINGER ZOLTÁN: A kriminalisztikai azonosítás elmélete, in DERES PETRONELLA–HOMICSKÓ ÁRPÁD (szerk.): *Studia in honorem Lajos Kovács*, 2014, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 145.

⁸ KATONA GÉZA: *Bizonyítási eszközök a XVIII-XIX. században*, 1977, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 255.

⁹ KATONA GÉZA: A nyomozás egyes kérdéseinek intézménytörténeti áttekintése, in *Jogtudományi Közlöny*, 1972/10. szám, 519.

¹⁰ BÓCZ ENDRE (szerk.): *Kriminalisztika 1.*, 2004, BM Kiadó, Budapest, 29.

¹¹ BÓCZ ENDRE – FINSZTER GÉZA: *Kriminalisztika joghallgatóknak*, 2008, Magyar Közöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 26.

¹² BÓCZ ENDRE: *Kriminalisztika a tárgyalóteremben*, 2008, Magyar Közöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 32.

¹³ BARNA PÉTER: *A bűnüldözés elvi kérdései*, 1971, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 252.

intézmények hatókörét az eredeti érvényesülési időszakán túl is jelentős ideig fenn tarthatja.”¹⁴ Így történt ez a vizsgálódásom szempontjából kiemelkedő szerepet játszó corpus delicti („a bűncselekmény teste”¹⁵) jogintézményével is.

A corpus delicti kifejezést „a középkor jogászai az ölés bünteténél feltalált hulláról kezdték használni,”¹⁶ amelynek processzuális jelentősége a késői feudalizmus inkvizitórius perstruktúrájában bontakozott ki. Mivel ezen időszakban Magyarországon a büntetőeljárás lefolytatását országos hatályú törvények nem szabályozták, a Habsburg-birodalom azon büntető jogforrásai irányadók számunkra, amelyek „a német anyanyelvű lakossággal benépesített városok – Pestet is ideértve – bíróságainak tevékenységére befolyást gyakoroltak.”¹⁷

Az igazság perbeli megismerésére ekkortájt ugyanis a feudális osztály érdekeivel összhangban álló mechanikus szemléletmód volt a jellemző. A pozitívan kötött bizonyítási rendszer¹⁸ kiterjesztésével a bűncselekmény felderítése, illetve bizonyítása a bíró feladatává vált:

„a bíróságot fel kell ruházni mindazon jogosítványokkal, melyek a bizonyítékok bárholonnan és bármily eszközökkel való megszerzésére szükségesek s másodszer hogy a bírói eljárás az anyagi igazság kutatásában semminemű megszorítást vagy korlátokat nem tűr. [...] A bizonyítékok királynéja – regina probationum – a beismerés. Ennélfogva mindenkép oda kell törekednie a bírónak, hogy a vádlott beismerésben legyen. [...] A tortura tana a bűnvádi eljárás tudományának leglényegesebb alkatelemévé lett.”¹⁹

A feudális bíróságok önkényével szemben azonban a jelentősebb gazdasági és pénzügyi hatalomra szert tevő európai polgárság megkísérelte azon garanciális feltételeknek a meghatározását, amelyekkel jogait a jogszolgáltatás területén is biztosítani tudta. Az objektív világ megismerésének újításai ezért a corpus delicti megállapításainak eszközeiként és módszereiként vonultak be a késői feudalizmus bírósági perrendtartásába. A Carolina²⁰ által meghatározott egységes inkvizíciós rendszernek így a XVII. századra kettős tagozódása bontakozott ki: a generális-,

---

¹⁴ KATONA: *i. m.* (1977) 23.

¹⁵ MÁRKUS DEZSŐ: *Magyar jogi lexikon, II. Kötet*, 1899, Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság, Budapest, 678.

¹⁶ PAULER TIVADAR: *Büntetőjogtan, I. Kötet*, 1872, Pfeifer Ferdinánd, Pest, 225-226.

¹⁷ KATONA GÉZA: Orvosi látletelek a Pesti Bíróság előtt a XVIII. század második felében, in *Orvostörténeti Közlemények*, 1971/60-61. szám, 227.

¹⁸ A jogalkotó határozza meg azon bizonyítási eszközök minőségét és mennyiségét, amelyekből az anyagi igazság megállapítható.

¹⁹ FAYER LÁSZLÓ: *A magyar bűnvádi perrendtartás vezérfonala*, 1905, Franklin, Budapest, 5-7.

²⁰ V. Károly által 1532-ben kiadott Constitutio Criminalis Carolina egészen a kapitalista átalakulás végéig meghatározta a feudalizmus inkvizíciós büntetőeljárásának alapelveit.

valamint a speciális inkvizíció. Amíg az előbbi a még bizonytalanul létező büntett elkövetésének tényére és körülményeire vonatkozott, addig az utóbbi a már ismert gyanúsítottal szemben folyt.²¹

A Praxis Criminalis²² a corpus delicti megállapítását – azaz a büntett valószínűségről való meggyőződést (veritas delicti) – még a speciális inkvizíció részének tekintette. I. József Bűnvádi Perrendtartása²³ azonban azt már – a speciális szakasz mellőzhetetlen előfeltételeként – a generális inkvizíció tárgyává tette. Ámde az igazi áttörést mégis a Thesiana²⁴ hozta, amikor a speciális inkvizíció elrendelésének törvényes feltételeként „bizonyos személlyel szemben megalapozott gyanújelek megállapítását követelte meg.”²⁵ Következésképpen a corpus delicti olyan indiciumok²⁶ útján is megismerhetővé vált, amelyek meglátásom szerint a korabeli közvetett bizonyítékok kategóriáját ölelik fel. Ti. „minden bizonyíték meghatározott bizonyítási témára közvetlen, azonban egy ettől eltérő, nagyobb bizonyítási témával kapcsolatban már közvetett bizonyíték lesz.”²⁷ A szóban forgó bizonyítási rendszerben pedig a „tortura volt a bizonyítási szabályok központja, productiv ereje; a tortura segítségével lehetett a közvetett bizonyítékot beismerés kicsikarása által közvetlenné tenni.”²⁸

A Thesiana tehát ezen okból kifolyólag tesz különbséget materiális és formális értelemben vett corpus delicti jogintézménye között. Ti. amíg a materiális corpus delicti megállapításának csupán a materiális büntettek esetében volt helye, addig a formális corpus delicti minden delictum esetében irányadó volt. „Ilykép az anyagi igazság, melyet e rendszer mindenek fölé helyezett ... a bizonyítási szabályok útján vette fel magába az alaki igazság bizonyos elemeit.”²⁹ Minderre csupán ráadás volt a kínvallatás eltörlése,³⁰ amellyel az igazságszolgáltatási gyakorlat kénytelen volt szembeszegülni. A korabeli krimináltaktika – így a szellemi tortura

---

²¹ KATONA: *i. m.* (1977) 60.

²² III. Ferdinánd által 1656-ban kiadott Praxis Crimimalis.

²³ I. József által 1708-ban kiadott Bűnvádi Perrendtartás.

²⁴ Mária Terézia által 1769-ben kiadott Constitutio Criminalis Thesiana.

²⁵ KATONA: *i. m.* (1977) 61.

²⁶ „Az indicium az elkövetett büntettel és a tettel lényeges összefüggésben álló körülmény, amelyből keletkező ésszerű gyanú, vagy feltételezés alapján bizonyos személlyel, mint tettel szemben valószínű, esetenként határozott következtetés vonható le.” KATONA: *i. m.* (1977) 359.

²⁷ SIMOR PÁL: A tárgyi bizonyíték, in *Kriminalisztikai tanulmányok*, 1966/5. kötet, 97.

²⁸ FAYER: *i. m.* 11.

²⁹ Uo. 8.

³⁰ Mária Terézia 1776-ban szüntette meg a kínvallatást a bécsi Sonnenfels és a milánói Beccaria tanai révén, amelyek iránt fia (ekkor már kormányzótársa), József is nagy érdeklődést mutatott.

– módszerei ugyanis nem tudták kielégíteni e kötött bizonyítási rendszer szükségleteit:

„S ha a túlbuzgalmat lehetett is itt-ott visszaszorítani, de teljesen sikertelen volt a küzdelem a vizsgáló bírák kényelmi szempontjaival. [...] Ezen rendellenességek azt idézték elő, hogy a beismerés megfosztván még azon bizonyítási erejétől is, melylyel különben midőn önkénytes, kétségkívül bírnia kell, a bűnper valósággal elesett egyik fontos bizonyítási eszközétől.”³¹

A bizonyítékok szabad mérlegelésének tana felé vezető útvonalról a Josephina³² sem tért le. A generális- és speciális inkvizíció között rejlő merev határvonalat ugyanis csak látszólagosan sikerült feloldania, hiszen növelte az indíciuumok perbeli bizonyításbéli szerepét a rendőrség vizsgálati hatáskörével karöltve. Elég csupán annak első és de facto leglényegesebb szakaszára³³ utalnom: „*A büntett sajátosságainak megállapítását a közbiztonsági hatóságok részéről és az ügy átadása a bíróságoknak.*”³⁴

Ezzel párhuzamosan Magyarországon a lényegesen alacsonyabb gazdasági, társadalmi és tudományos színvonalnak köszönhetően egészen a feudális jogrend végéig érvényesültek azok a szokásjogon alapuló perjogi intézmények, amelyek megakadályozták a fentebb tárgyalt inkvizitórius perrendszer gerincét képező vizsgálati szakaszok kialakulását.³⁵ „*Bár Mária Terézia büntetőtörvénykönyve nem lépett Magyarországon hatályba, II. József törvénykönyve pedig tragikus, korai halála folytán nem került tartósan alkalmazásra*”,³⁶ a magyar jogirodalomban már a XVIII. század derekán megjelentek azok az eljárásjogi művek,³⁷ amelyek az inkvizitórius perjogi fogalmakat harmonizálni kívánták a magyar szokásjogi tételekkel.

Mindez utolérhető a magyar feudális jogfejlődés egyik legfigyelemreméltebb termékében, az 1795-ös magyar büntetőkódex-tervezetben is, ami annak ellenére, hogy nem emelkedett törvényerőre, ugyancsak „*nagy hatást gyakorolt a*

---

³¹ FAYER: *i. m.* 13.

³² II. József által 1788-ban kiadott Sanctio Criminalis Josephina

³³ II. József büntetőbírósi rendtartása ezen túlmenően a tettes sommás kihallgatásából és a bűnügyi vizsgálatból állt.

³⁴ KATONA: *i. m.* (1977) 68.

³⁵ Uo. 73.

³⁶ KATONA: *i. m.* (1971) 229.

³⁷ Vö.: BODÓ MÁTYÁS: *Jurisprudentia criminalis secundum praxim et constitutiones hungaricas in partes duas divisa*, Pozsony, 1751; HUSZTY ISTVÁN: *Jurisprudentia practica seu commentarius novus in jus Hungaricum*, Nagyszombat, 1766

magyar büntetőjog fejlődésére, mivel a későbbi, reformkori javaslatok kialakításánál számos vonatkozásban mintául szolgált.”³⁸ A tervezet ugyanis a Josephina tagozódására alapozva első vizsgálati szakaszaként említi a büntett tényállásának a helyi hatóságok részéről történő megállapítását.³⁹ III. szakaszába foglalt rendelkezései ezért kiemelkedő részletességgel írják körül a helyszínen foganatosítandó hatósági intézkedések körét: „*Minthogy pedig a bűnjel (corpus delicti) az elkövetett büntett bizonyítéka, mindenekelőtt a bűnjel után kell nyomozni.*”⁴⁰

A tervezet bizonyítékokkal foglalkozó X. szakasza pedig amellett, hogy meghatározza a bűnjel fogalmát, azt további garanciális rendelkezésekkel illeti:

„A vallomás akkor megalapozott, ha az említett tény és annak körülményei más oldalról is igazaknak bizonyultak, és ha megvan a bűnjel. Éppen ezért, ha nem áll rendelkezésre bűnjel, avagy előzetes létezése utólag a nyilvánvalóságig be nem bizonyosodott, akkor még a bíróság előtt tett vallomás sem elegendő a büntetés, különösképpen pedig a halálbüntetés kiszabásához, mert esetleg az életuntság idézte elő a beismerést. Ilyen esetben a bírónak kutatnia kell a bűnjel után. [...] Ezenkívül: a tanú vallomásának a meglévő bűnjellel legalább annyiban meg kell egyeznie, hogy a lényeges körülmények tekintetében ne merüljön fel semmiféle ellentmondás. [...] A bűnjel nem egyéb, mint a bűntény nyilvánvaló létezési formája. [...] Maga a bűnjel még akkor sem képez teljes értékű bizonyítékot a bevádolt személy ellen, ha szavatost nem tudna állítani [...] kivéve azt az esetet, ha a bevádolt személyt tetten érték és éppen kezében tartotta a bűnjelet, egyébként a bűnjel csak gyanújele annak, hogy a büntettet ő követte el. [...] Annak érdekében, hogy a gyanújelek bizonyító erejük legyenek, mindenekelőtt előzetesen s nyilvánvaló módon bizonyítani kell a bűnjel meglétét.”⁴¹

Az 1795-ös büntetőkódex-tervezetünk fentebb idézett szakaszai jól érzékeltetik a korabeli magyar jogászi gondoskodásmód azon sajátosságát, amely a corpus delicti fogalmát a feudális perjog hatására kiterjesztett, garanciális értelemben használta. Így azzal nem azonosíthatjuk csupán a mai terminológiánkban megnyilvánuló bűnjel⁴² kifejezést, ti. a corpus delicti magában foglalja „*az elkövetett büntett valamennyi bizonyítékát és jeleit („indiciumait”)*”⁴³ egyaránt. Egyébiránt maga a bűnjel kifejezés sem szerencsés, hívja fel rá figyelmünket egy korabeli glosszátor:

³⁸ PUSZTAI LÁSZLÓ: *Szemle a büntető eljárásban*, 1977, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 69.

³⁹ KATONA: *i. m.* (1972) 522.

⁴⁰ HAJDU LAJOS: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet*, 1791, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 405.

⁴¹ Uo. 416-427.

⁴² 11/2003. (V.8.) IM-BM-PM együttes rendelet értelmében bűnjel az a dolog, amit a büntetőeljárás során lefoglálnak.

⁴³ KATONA: *i. m.* (1971) 228.

„*Corpus. vide Jus. – Delicti. Bűn jelnek nevezte T. Pefth Vármegye, de ez inkább Indicium, azért jobb: Bűnnek maradványa.*”⁴⁴ Mindebben Pauler Tivadar is meg erősít bennünket:

„Bűnjelenségek (gyanuok, gyanujel, indicium), tágasb értelemben oly körülmények, melyekből a büntett elkövetésére és szerzőjére valószínű következtetést vonhatni. Szorosabban véve, körülmények, melyekből valamely személy és büntett közötti egybefüggésnél fogva, részrehajlatlan megfontolás után, annak bűnösségét következtethetni. Miután a vádlottak bűnösségét vagy büntetlenségét igen sok esetben közvetlen bizonyítás útján ki nem deríthetni, ezen bizonyítéknak fontossága és szükségége kétségtelen.”⁴⁵

Az univerzális büntetőjogon belül tehát „*az indiciumtan volt az összekötő láncszem, amely az egyes bűncselekmények törvényes tényállási elemeihez pontosan meghatározott bizonyítási követelményeket és módszereket kapcsolt.*”⁴⁶ A XVIII-XIX. században kiteljesedő univerzális büntetőjog azonban a tudományok specializálódási folyamatának köszönhetően viszonylag gyorsan felbomlott. A bizonyítási eljárás fejlődési iránya pedig szükségképpen tette lehetővé az újonnan kibontakozó megismerési módszerek adaptálását. A tudományok fejlődése azonban „*a különböző bizonyítékforrásokra nem egyforma mérvben*”⁴⁷ hatott.

3. A TÁRGYI BIZONYÍTÉKOK PRIORITÁSÁNAK PROBLEMATIKÁJA

A XX. század első felében „*mindinkább tért hódítottak azok a nézetek, amelyek a tárgyi bizonyítékoknak nagyobb bizonyító erőt tulajdonítottak, mint a személyi bizonyítékoknak.*”⁴⁸ Amíg ugyanis az újonnan kibontakozó interdiszciplináris tudományterületek a tárgyi bizonyítékok vonatkozásában egészen új lehetőségeket tárak fel, addig a személyi bizonyítékokat negatív jelzőkkel illették: „*Amít a kriminálpszichológia nyújt, túlnyomóan negatív természetű, megmutatja az emberi érzelés, észlelés és visszaadás hiányosságát és megbízhatatlanságát.*”⁴⁹ E korabeli

---

⁴⁴ SZIRMAI ANTAL: *Magyarázattya azon szóknak, melyek a' Magyar Országai Polgári, 's Törvényes dolgokban elő-fordúlnak, némelly rövidebb formákkal*, 1806, Cassoviae, 56.

⁴⁵ PAULER: *i. m.* 444.

⁴⁶ KATONA: *i. m.* (1977) 362.

⁴⁷ SIMOR: *i. m.* 97.

⁴⁸ KERTÉSZ IMRE: A tárgyi bizonyíték prioritásának problémája, in *Jogtudományi Közlöny*, 1971/10. szám, 447.

⁴⁹ GROSS, HANS: *Gesammelte Kriminalistische Aufsätze*, 1902, F. C. W. Vogel, Leipzig, 92.

álláspont kialakulásában kiemelkedő szerepe volt „*az első ipari forradalom általános technika-népszerűsítő hatásának*”⁵⁰ és a krimináltechnika eredményeinek egyaránt, amelyre a bűnözés visszaszorítására törekvő kapitalista államok oly erőteljesen támaszkodtak.

A bizonyítékok szabad mérlegelésének tana azonban eltérő nézeteket generált:

„ha a tárgyi bizonyíték a modern eljárásban – a tudomány és technika haladásának hatására – egyre nagyobb szerepet is játszik, annak ellenére sem szabad vele kapcsolatban a régebbi idők hibájába esni, amikor a beismerő vallomást a bizonyítékok királynőjének rangjára emelték.”⁵¹

Az empirikus tudományok szakadatlan fejlődése azonban újra és újra, így napjainkban is felveti a tárgyi bizonyítékok prioritásának kérdéskörét. E problematika megoldása azonban nem a bizonyítékfajták értékének meghatározásában, hanem vizsgálatuk és értékelésük egységes tudományos alapokra helyezésében rejlik.

A forenzikus azonosítás bizonyításbéli szerepének felértékelődése napjainkban egyre nagyobb igényt támaszt e különleges szakértelem birtokában végzett tevékenység elméleti útmutatásai iránt. A téves szakértői azonosítás ugyanis számos justizmordnak képezi méregfogát. A nemzetközi szintéren megfogalmazódó kételyek többnyire az azonosítási eljárás szerteágazó folyamatával – így a modern és a klasszikus krimináltechnikai szakágak keretében foganatosított szakértői metodikus tudományos megalapozottságával – kapcsolatosak.⁵²

Annak ellenére, hogy az Egyesült Államok joggyakorlatában kialakuló Dabuert-követelmények⁵³ illetőleg az egységes európai forenzikus térség⁵⁴ létrehozására irányuló uniós törekvések⁵⁵ már világszerte ismertek a kriminológusok körében, meglehetősen kevés kutatás irányul a modern és a klasszikus krimináltechnikai szakágak fókuszpontjában álló azonosítás módszerek szerteágazó, viszonylagos jellegére. Márpedig a szakértői módszerek minőségbiztosításának,

---

⁵⁰ KERTÉSZ: *i. m.* 447.

⁵¹ MALLY, RUDOLF: *Kriminalistische Spurenkinde*, 1958, Bundeskriminalamt, Wiesbaden, 9.

⁵² BROEDERS, A.P.A.: Of Earprints, Fingerprints, Scent Dogs, Cot Deaths And Cognitive Contamination – A Brief Look at the Present State of Play in the Forensic Arena, in *Forensic Science International*, Elsevier, 2006/2-3. szám, 157.

⁵³ Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc. 509 U.S. 579 (1993), 113 S.Ct. 2786 (1993)

⁵⁴ CZEBE ANDRÁS: A forenzikus tudomány európaizálódásának kezdő lépései, in KECSKÉS GÁBOR (szerk.): *Doktori Műhelytanulmányok 2015*, 2015, SZE-ÁJDI, Győr, 49-57.

⁵⁵ A Tanács következtetései az „Európai Forenzikus Tudomány 2020” elképzelésről, és azon belül egy európai forenzikus tudományos térség létrehozásáról és a forenzikus tudomány európai infrastruktúrájának fejlesztéséről, 17537/11, Brüsszel, 2011.11.1.

akkreditációjának és ellenőrizhetőségének a hiánya olyan kognitív torzításoknak is képezheti forrását,⁵⁶ amelyek a büntető igazságszolgáltatás eredményességét, a bűnözés felszámolását korántsem mozdítják előre.

Az emberi kogníció ugyanis egy olyan összetett rendszeren alapul, amelynek információfeldolgozó képessége korlátozott. Az emberi agy ezért olyan egyszerűsítő mechanizmusokat alkalmaz, amelyek segítségével enyhíti kognitív terheltségét.⁵⁷ Annak ellenére, hogy e mechanizmusok a megszerzett tapasztalattal – így különösen a szakértelemmel – folyamatosan erősödnek, az emberi kogníció hatékony és eredményes működését tévútra terelhetik.⁵⁸ Ti. az előzetesen megszerzett tapasztalataink, elvárásaink és szükségleteink torzíthatják a körülöttünk lévő materiális világból érzékelt információk feldolgozását.⁵⁹ E kognitív tényezők pedig akkor válnak különösen meghatározóvá, amikor rossz minőségű, bizonytalan és nehezen meghatározható információk képezik a szubjektív döntéshozatal alapját.⁶⁰ Márpedig erre a szakértői bizonyítás körében is gyakorta sor kerülhet:

„Az azonossági vizsgálatok tetemes részénél a vizsgálat általános elvei ismertek, a konkrét végrehajtás terén azonban a szakértő mérlegel. Méginkább szerepet játszik a szakértő mérlegelése, értékelése a vizsgálat eredményének megállapításánál. ... Úgy tűnik, hogy a tárgyi bizonyítékok köre különösen azon a területen bővül, ahol a szakértő a pusztán észlelésen túl döntően mérlegelő, értékelő tevékenységet fejt ki. Az ilyen tevékenység során pedig a szakértő szubjektuma – ennek keretében asszociatív, kombinatív készsége és egyéb egyéni tulajdonságai – kiemelkedő szerepet játszanak.”⁶¹

A harmonizációs törekvések kibontakozása ugyan kisebb léptekkel, de a kriminál-taktikai azonosítás területén is megfigyelhetők. Így különösen az Amerikai Pszichológiai Társaság ajánlásainak⁶² köszönhetően, melyek a felismerésre bemutatásból fakadó téves azonosítások kiküszöbölésére irányulnak. A „fehér könyv”

---

⁵⁶ Vö.: CZEBE ANDRÁS – KOVÁCS GÁBOR: The Impact of Bias in Latent Fingerprint Identification, in BARANYI PÉTER (szerk.): *6th IEEE International Conference on Cognitive Infocommunications (CogInfoCom)*, 2015, IEEE, 569-574.

⁵⁷ DROR, I. E.: Cognitive and Human Factors, in *Forensic Science and Beyond: Authenticity, Provenance and Assurance, Annual Report of the Government Chief Scientific Adviser 2015*, 2015, Government Office for Science, 40-49.

⁵⁸ Vö.: MATLIN, M. W.: *Cognition, 8th Edition*, Wiley Press, 2013.

⁵⁹ Vö.: RAYMOND, N. S.: Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises, in *Review of General Psychology*, 1998/2. szám, 175-220.

⁶⁰ DROR, I. E.: The Paradox of Human Expertise: Why Experts Can Get It Wrong, in *N. Kapur, The Paradoxical Brain*, Cambridge University Press, 2011, 177-188.

⁶¹ SIMOR: *i. m.* 91.

⁶² Vö.: WELLS – MARK – PENROD – MALPASS – FULERO – BRIMACOMBE: Exewitness Identification Procedures: Recommendations for Lineups and Photospreads, in *Law and Human Behavior*, 1998/6. szám, 1-39.

rendelkezései ugyanis a Nemzeti Igazságügyi Hivatal (National Institute of Justice) iránymutatásai⁶³ révén az Egyesült Államok több mint 16000 bűnüldöző szervezeténél váltak irányadóvá.⁶⁴ Ráadásul a Nemzeti Kutatási Tanács (National Research Council) közelmúltbéli beszámolójában – ugyancsak a fehér könyv rendelkezéseire hagyatkozva – további ajánlásokat⁶⁵ fogalmazott meg a krimináltaktikai azonosítás foganatosítására.

Az emberi kogníció neurobiológiai architektúrájának ezért különös figyelmet kell szentelnünk az objektív valóság visszatükröződésének folyamatában. A büntetőeljárás segédtudományainak ugyanis nem a bűn jelenségeinek rangsorolásához, hanem ellenkezőleg, azok mélyrehatóbb vizsgálatához, helyes értékeléséhez kell hozzájárulniuk.⁶⁶

A megismerés dialektikus jellege azonban más vonatkozásban is meghatározza e kérdéskört, ti. a

„külső világról az érzékszervek segítségével alkotott kép az első fokozata a megismerési folyamatban. Az észlelés eredménye többoldalúan tükrözi ugyan a jelenséget, a dolgok lényegének, belső okozati kapcsolatainak feltárása azonban csupán a gondolkodás segítségével történhet.”⁶⁷

Ezért témám szempontjából feltétlenül szükségesnek tartom a kriminalisztikai azonosítás ismeretelméleti alapjainak áttekintését.

4. A KRIMINALISZTIKAI AZONOSÍTÁS ISMERETELMÉLETI ALAPJAI

A kriminalisztikai azonosítás ismeretelméleti alapjait az azonosságra vonatkozó általános logikai törvényszerűségek képezik. Az azonosítás folyamatában ugyanis együttesen kerülnek alkalmazásra a formális logika és a dialektikus logika tételei.

---

⁶³ Vö.: NATIONAL INSTITUTE OF JUSTICE: *Eyewitness evidence: A guide for law enforcement*, 1999, Washington, DC: Office of Justice Programs, U.S. Department of Justice.

⁶⁴ Vö.: WELLS, G.L. – QUINGLEY-MCBRIDE, A.: *Applying Eyewitness Identification Research to the Legal System: A Glance at Where We Have Been and Where We Could Go*, in *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* 5, 2016/szeptember, 291.

⁶⁵ Vö.: NATIONAL RESEARCH COUNCIL: *Identifying the culprit: Assessing eyewitness identification*, 2014, Washington, DC: National Academies Press.

⁶⁶ Vö.: CZEBE ANDRÁS – KOVÁCS GÁBOR: *How Cognitive Infocommunications Play a Critical Role in Shaping the Future of Forensic Sciences*, in BARANYI PÉTER (szerk.): *Proceedings of 7th IEEE Conference on Cognitive Infocommunications*, 2016, IEEE, 283-287.

⁶⁷ NAGY LAJOS: *A tanúvallomás pszichikai elemeinek mérlegelése a büntetőperben*, in *Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője*, 1960/4. szám, 434.

Mindez az azonosítás sajátos jellegéből, nevezetesen az objektív valóság egyes jelenségeinek önmagukhoz és másokhoz való viszonyának a feltárásából következik.⁶⁸

„A logika törvényei csak az objektívnek a tükröződései az ember szubjektív tudatában.”⁶⁹ E tétel kibontása és konkretizálása a logika tudományának egyik legfontosabb feladata.⁷⁰ Következésképpen a logika a helyes gondolkodás formáinak és törvényszerűségeinek a tudománya, amely minden olyan tudomány között fennáll, amelyeknek a tárgya az objektív valóság. A logika tárgyköréhez azonban nem csupán a tudományos gondolkodás, hanem a mindennapi, az ún. „házi használatra”⁷¹ alkalmas gondolkodás is hozzátartozik.⁷² Ez utóbbi azonban

„nagyértékben átszővődött a gondolkodás igazságszerűségét zavaró tényezőkkel, az emberi tudás tudományelőtti vagy a tudás kezdeteiből származó korszakának maradványaival, irracionális érzelmek és indulatok behatása alatt áll.”⁷³

Ebből kifolyólag a logikában a tudományos gondolkodásból kell magyarázni a közszerűségeket, nem pedig fordítva.

A formális logika nem más, mint a logika feldolgozásának alsó, elemi foka, amely nem alakítható át – a gondolkodás következetes és elmélyített materialista felfogásán, a visszatükröződés elméletén alapuló – dialektikus logikává. Kiindulópontját és vezérfonalát ugyanis a formális meghatározások halmaza képezi, így az, ami a legmegszokottabb vagy a leggyakrabban szembeötlő.⁷⁴ A formális logika tehát „a gondolati formákkal, mint állandó változatlan, szilárd és egymástól nemcsak megkülönböztetett, hanem elszigetelten, önálló, önmagában meglévő alakulatokkal foglalkozik,”⁷⁵ ezért a valóság megismerésére önmagában képtelen.

A dialektikus logika ezzel szemben megköveteli, hogy továbbmenjünk, ti. a tárgy való megismeréséhez, először meg kell ragadnunk, tanulmányoznunk kell annak minden oldalát, minden kapcsolatát és közvetítését. „Sohasem fogjuk ezt teljesen elérni, de a sokoldalúság követelménye megóv bennünket a hibáktól és a

---

⁶⁸ KATONA: *i. m.* (1965) 77.

⁶⁹ LENIN, V. I.: *Filozófiai füzetek*, 1954, Szikra Könyvkiadó, Budapest, 159.

⁷⁰ GALÁNTAINÉ HAVAS KATALIN: A formális logika azonosság törvényéről, in *Magyar Filozófiai Szemle*, 1958/1-2. szám, 327.

⁷¹ ENGELS FRIGYES: *A természet dialektikája*, 1952, Szikra Könyvkiadó, Budapest, 225.

⁷² A mai olvasó számára talán meglepő Engels, vagy Lenin műveire való hivatkozás, azonban a téma átfogó feldolgozásában a történeti hűség megköveteli az ismertetésüket.

⁷³ FOGARASI BÉLA: *Logika*, 1958, Akadémia Kiadó, Budapest, 33.

⁷⁴ LENIN, V. I.: Még egyszer a szakszervezetekről, in *Lenin művei*, 32. Kötet, 1953, Szikra Könyvkiadó, 86.

⁷⁵ FOGARASI: *i. m.* (1958) 34.

megmerevedéstől.”⁷⁶ A dialektikus logika ezen túlmenően megköveteli, hogy a tárgyakat fejlődésükben, önmozgásukban és változásukban szemléljük. Ugyanis az ismeretelméleti logika az, amely „*a megismerő gondolkodást mint fejlődési folyamatot, történeti folyamatot fogja fel.*”⁷⁷

E gondolati formák különbözősége tehát abban rejlik, hogy eltérő módszerekkel foglalkoznak a gondolkodással. Következésképpen a logika feladata, hogy a gondolkodás törvényszerűségeit tudatosítsa, kezdve a formális logikától egészen a dialektikus logika magasabb fokáig.

Mínt hogy a hagyományos logika lényegében az azonosság elvén alapul, továbbá a formális és dialektikus logika differentia specificája is leginkább e kérdésben érhető utol, ezért feltétlenül szükségesnek tartom e princípiumról kialakult logikai álláspont fejlődéstörténetének ismertetését.

A formális logika az – Arisztotelész által megformulázott – azonosság elvét tekinti a gondolkodás alaptörvényének: minden A azonos önmagával. Röviden: A est A. Mivel a magyar nyelv nem ismeri e kötőszót, szokásos az $A = A$ formulát is használni, amelyben az egyenlőségi jel az azonosságot jelenti. A tétel jelentése tehát: A azonos A-val; avagy tagadó formában: nem-A azonos nem-A-val. E formula „*nem tesz különbséget A mint a tárgyi, objektív valóság és A mint a gondolkodás része, eleme, alakulata között.*”⁷⁸ Ebből kifolyólag az azonosság törvényszerűségét egyaránt vonatkoztatja a valóságra és a gondolkodásra: minden dolog azonos önmagával, az azonosság princípiuma a dolgok gondolásának feltétele. E formális gondolkodás azonban csak annyiban helyes, amennyiben az a valóságban fennálló azonosságot tükrözi vissza, ti. „*ha nem így áll a dolog, az azonossági elv ... elveszti jogalapját.*”⁷⁹

Az azonosság tételének formális logikai, illetve metafizikus értelmezését Hegel állította szembe annak dialektikus felfogásával. „*Az igazság csak az azonosságnak a különbözőséggel való egységében teljes, s ennél fogva csak ebben az egységben áll.*”⁸⁰ Az azonosság tételében tehát „*több rejlik az egyszerű, elvont azonosságnál; ... A olyan kezdet, amely előtt valami különböző lebeg, amelyhez tovább akar menni; de nem jut a különbözőhöz.*”⁸¹ Következésképpen az igazi azonosság magában foglalja a különbözőséget. Ugyan a hegeli logika felismerte az

---

⁷⁶ LENIN: *i. m.* (1953) 87.

⁷⁷ FOGARASI: *i. m.* (1958) 35.

⁷⁸ Uo. 52.

⁷⁹ Uo. 53.

⁸⁰ HEGEL, G. W. F.: *A logika tudománya*, 1979, „Második rész, Akadémia Kiadó, Budapest, 26.

⁸¹ Uo. 28.

azonosság és különbözőség azonosságát, de nem emelte ki az azonosság és a különbözőség különbségét.⁸² Utóbbival Engels foglalkozott behatóan hátrahagyott természetdialektikai munkájában.

„A régi metafizikai értelemben vett azonossági tétel megfelel házi használatra, mikor kis arányokról vagy rövid időközökről van szó; ... de az összefoglaló természettudomány számára, sőt annak minden egyes ágában ... teljességgel elégtelen, ... az azonosság és a különbözőség ... egyoldalú pólusok, melyek csak kölcsönhatásukban, a különbözőségnek az azonosságba való belefoglalásában fejeznek ki igazságot.”⁸³

Az azonossági elv korszerű, tudományos felfogása szerint tehát helytelen e tétel abszolút értelmezése, ti. a „*mindennemű azonosság viszonylagos, csak bizonyos összefüggésben, bizonyos vonatkozásban azonosság.*”⁸⁴ A dialektikus logika tehát nem veti el az azonosság tételét, hanem azt mozgásba hozza. A modern tudomány ugyanis különbözőségeket vél felfedezni ott, ahol a laikus gondolkodás azonosságot lát és fordítva. Mindezt a dialektika tudatosítja számára az azonosság viszonylagos értelmezésével, amely szerint „*az azonossági elv alkalmazhatóságát minden egyes területen, minden egyes összefüggésben külön kell megállapítani.*”⁸⁵ A tárgyak és a jelenségek ugyanis állandó változásban vannak, ezért önmagukkal való azonosságuk sohasem abszolút. Bizonyos tulajdonságaik megváltoznak, míg más tulajdonságaik megmaradnak.⁸⁶

A dialektikus materializmus törvényszerűségeire támaszkodó kriminalisztikai azonosítás során ezért nem abszolút, hanem viszonylagos azonosságok megállapítására kerül sor. Eszerint az azonosítás fogalma, amely a formális logikai gondolkodás alapján a tárgyak önmagukhoz való viszonyának a megállapítására szorított, kiterjeszthető a különböző tárgyak egymásközi viszonyának vizsgálatára is. Következésképpen a tárgyak sajátosságai megkülönböztethetők aszerint, hogy azok egyetlen egy tárgy sajátosságai-e avagy más tárgyakon is előfordulhatnak.

Az azonosság fogalmának kriminalisztikai értelmezése tehát lényegében két eltérő tevékenységet von egy fogalom alá: annak megállapítását, hogy egy tárgy ugyanaz a tárgy, illetőleg bizonyos tárgyak csupán bizonyos tulajdonságaikra nézve azonosak egymással. Kétségtelen, hogy a kriminalisztikai azonosítási tevékenység e két válfajának tárgyában ugyan különbséget mutat, de az azonosság és a különbözőség dialektikus összefüggései folytán mégsem válik el egymástól. Az

---

⁸² FOGARASI: *i. m.* (1958) 56.

⁸³ ENGELS: *i. m.* 225-226.

⁸⁴ FOGARASI: *i. m.* (1958) 56.

⁸⁵ Uo. 58.

⁸⁶ GALÁNTAINÉ: *i. m.* 330.

azonosítási tevékenység lényege ugyanis abban áll, hogy „*az anyagi világban egymás mellett létező, számos megegyező és eltérő tulajdonságokkal rendelkező tárgyak önmagukhoz és egymáshoz való viszonyát tisztázza.*”⁸⁷ A tárgyak általános- és egyedi sajátosságainak vizsgálata alapján ezért egyaránt sor kerülhet a bizonyos összefüggésben önmagával-, avagy más tárgyakkal való azonosságra vonatkozó következtetések levonására. E kétféle konklúzió szoros összefüggése is azt indokolja, hogy a vizsgálati eljárást egységesen a dialektikus materializmus azonosítás fogalmával jelöljük.

5. ZÁRÓ GONDOLATOK

A leírtakat összefoglalva megállapítható, hogy a bizonyítási eljárás elmélete és gyakorlata a büntetőeljárás fejlődése során számos változáson ment keresztül, amelynek következtében a bűncselekmény más-más jelenségei kerültek a középpontba. A természettudományos ismeretek bővülésével, az interdiszciplináris gondolkodás térhódításával a pszichikai jelenségek szerepe lényegesen megváltozott. Az egyes fejlődési stádiumokban szinte kizárólagos bizonyítékforrásból csupán az egyik – vitatott értékű – bizonyítékforrás lett.

Az empirikus tudományok szakadatlan fejlődése viszont újra és újra, így napjainkban is felveti a tárgyi bizonyítékok prioritásának kérdéskörét. Minthogy a corpus delicti súlyának meghatározása csupán a formális bizonyítás elvéhez való visszatérést jelentené, a problematika helyes megoldása a bűnjelenségek vizsgálatának és értékelésének egységes tudományos alapokra helyezésében rejlik. E folyamat ugyan kezdetlegesen, de megfigyelhető a kriminalisztikai azonosítás szer-teágazó rendszerében, amelyben a dialektikus materializmus ismeretelmélete teremtsen konszenzust.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

- [1.] A Tanács következtetései az „Európai Forenzikus Tudomány 2020” elképzelésről, és azon belül egy európai forenzikus tudományos térség létrehozásáról és a forenzikus tudomány európai infrastruktúrájának fejlesztéséről, 17537/11, Brüsszel, 2011.11.1.
- [2.] ALAPY GYULA: Az azonosság és azonosítás néhány elméleti kérdése a kriminalisztikában, in *Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője*, 1930/2-3. szám.
- [3.] BARNÁ PÉTER: *A bűnüldözés elvi kérdései*, 1971, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- [4.] BÓCZ ENDRE (szerk.): *Kriminalisztika 1.*, 2004, BM Kiadó, Budapest.

---

⁸⁷ KATONA: *i. m.* (1965) 87.

- [5.] BÓCZ ENDRE: *Kriminalisztika a tárgyalóteremben*, 2008, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest.
- [6.] BÓCZ ENDRE – FINSZTER GÉZA: *Kriminalisztika joghallgatóknak*, 2008, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest.
- [7.] BODÓ MÁTYÁS: *Jurisprudentia criminalis secundum praxim et constitutiones hungaricas in partes duas divisa*, 1751, Pozsony.
- [8.] BROEDERS, A.P.A.: Of Earprints, Fingerprints, Scent Dogs, Cot Deaths And Cognitive Contamination – A Brief Look at the Present State of Play in the Forensic Arena, in *Forensic Science International*, Elsevier, 2006/2-3. szám.
- [9.] CZEBE ANDRÁS – KOVÁCS GÁBOR: How Cognitive Infocommunications Play a Critical Role in Shaping the Future of Forensic Sciences, in BARANYI PÉTER (szerk.): *Proceedings of 7th IEEE Conference on Cognitive Infocommunications*, 2016, IEEE.
- [10.] CZEBE ANDRÁS – KOVÁCS GÁBOR: The Impact of Bias in Latent Fingerprint Identification, in BARANYI PÉTER (szerk.): *6th IEEE International Conference on Cognitive Infocommunications (CogInfoCom)*, 2015, IEEE.
- [11.] CZEBE ANDRÁS: A forenzikus tudomány európaizálódásának kezdő lépései, in KECSKÉS GÁBOR (szerk.): *Doktori Műhelytanulmányok 2015*, 2015, SZE-ÁJDI, Győr.
- [12.] Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc. 509 U.S. 579 (1993), 113 S.Ct. 2786 (1993)
- [13.] DROR, I. E.: Cognitive and Human Factors, in *Forensic Science and Beyond: Authenticity, Provenance and Assurance, Annual Report of the Government Chief Scientific Adviser 2015*, 2015, Government Office for Science.
- [14.] DROR, I. E.: The Paradox of Human Expertise: Why Experts Can Get It Wrong, in N. Kapur, *The Paradoxical Brain*, 2011, Cambridge University Press.
- [15.] ENGELS FRIGYES: *A természet dialektikája*, 1952, Szikra Könyvkiadó, Budapest.
- [16.] FAYER LÁSZLÓ: *A magyar bűnvádi perrendtartás vezérfonala*, 1905, Franklin, Budapest.
- [17.] FOGARASI BÉLA: A tudományok osztályozásának elméleti és gyakorlati kérdései, in *A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei*, V. Kötet/1-4. szám, 1954.
- [18.] FOGARASI BÉLA: *Logika*, 1958, Akadémia Kiadó, Budapest.
- [19.] GALÁNTAINÉ HAVAS KATALIN: A formális logika azonosság törvényéről, in *Magyar Filozófiai Szemle*, 1958/1-2. szám.
- [20.] GROSS, HANS: *Gesammelte Kriminalistische Aufsätze*, 1902, F. C. W. Vogel, Leipzig.
- [21.] HAJDU LAJOS: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet*, 1791, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- [22.] HAUTZINGER ZOLTÁN: A kriminalisztikai azonosítás elmélete, in DERES PETRONELLA – HOMICSKÓ ÁRPÁD (szerk.): *Studia in honorem Lajos Kovács*, 2014, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest.
- [23.] HEGEL, G. W. F.: *A logika tudománya*, Második rész, 1979, Akadémia Kiadó, Budapest.

- [24.] HUSZTY ISTVÁN: *Jurisprudentia practica seu commentarius novus in jus Hungaricum*, 1766, Nagyszombat.
- [25.] KATONA GÉZA: *A nyomok azonosítási vizsgálata a büntetőeljárásban*, 1965, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- [26.] KATONA GÉZA: A nyomozás egyes kérdéseinek intézménytörténeti áttekintése, in *Jogtudományi Közlöny*, 1972/10. szám.
- [27.] KATONA GÉZA: *Bizonyítási eszközök a XVIII-XIX. században*, 1977, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- [28.] KATONA GÉZA: Orvosi látletelek a Pesti Bíróság előtt a XVIII. század második felében, in *Orvostörténeti Közlemények*, 1971/60-61. szám.
- [29.] KERTÉSZ IMRE: A tárgyi bizonyíték prioritásának problémája, in *Jogtudományi Közlöny*, 1971/10. szám.
- [30.] LENIN, V. I.: *Filozófiai füzetek*, 1954, Szikra Könyvkiadó, Budapest.
- [31.] LENIN, V. I.: Mégegyszer a szakszervezetekről, in *Lenin művei*, 32. Kötet, 1953, Szikra Könyvkiadó.
- [32.] MALLY, RUDOLF: *Kriminalistische Spurenkinde*, 1958, Bundeskriminalamt, Wiesbaden.
- [33.] MÁRKUS DEZSŐ: *Magyar jogi lexikon, II. Kötet*, 1899, Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság, Budapest.
- [34.] MATLIN, M. W.: *Cognition, 8th Edition*, 2013, Wiley Press.
- [35.] NAGY LAJOS: A tanúvallomás pszichikai elemeinek mérlegelése a büntetőperben, in *Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője*, 1960/4. szám.
- [36.] NATIONAL INSTITUTE OF JUSTICE: *Eyewitness evidence: A guide for law enforcement*, 1999, Washington, DC: Office of Justice Programs, U.S. Department of Justice.
- [37.] NATIONAL RESEARCH COUNCIL: *Identifying the culprit: Assessing eyewitness identification*, 2014, Washington, DC: National Academies Press.
- [38.] PAULER TIVADAR: *Büntetőjogtan, I. Kötet*, 1872, Pfeifer Ferdinánd, Pest.
- [39.] PUSZTAI LÁSZLÓ: *Szemle a büntető eljárásban*, 1977, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- [40.] RAYMOND, N. S.: Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises, in *Review of General Psychology*, 1998/2. szám, 175-220.
- [41.] SIMOR PÁL: A tárgyi bizonyíték, in *Kriminalisztikai tanulmányok*, 1966/5. kötet.
- [42.] SZIRMAI ANTAL: *Magyarázattya azon szóknak, melyek a' Magyar Országai Polgári, 's Törvényes dolgokban elő-fordúlnak, némelly rövidebb formákkal*, 1806, Cassovia.
- [43.] VISKI LÁSZLÓ: A kriminalisztika rendszeréről, in *Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője*, 1960/1. szám
- [44.] WELLS, G.L. – QUINGLEY-MCBRIDE, A.: Applying Eyewitness Identification Research to the Legal System: A Glance at Where We Have Been and Where We Could Go, in *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* 5, 2016/szeptember.
- [45.] WELLS – MARK – PENROD – MALPASS – FULERO – BRIMACOMBE: Eyewitness Identification Procedures: Recommendations for Lineups and Photospreads, in *Law and Human Behavior*, 1998/6. szám.

